

”וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה” / לקיחה שהיא נתינה

א

מקחה של תורה

מבקשים אנו בשיחתנו זו להעמיק חקר במדרש אחד מאוצרם של רבותינו זכרונם לברכה, ולהשכיל בנועם דבריהם אשר מהם יתד ומהם פינה לכל עבודתנו בעמל התורה וקנינה. נציג תחילה את לשון המדרש (שמות רבה לג, א), לצד פירוט הטעון ביאור בדבריהם:

וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה (שמות כה, א) - הָדָא הוּא דכתיב (משלי ד, ב): ”כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזֹבוּ” - אל תעזבו את המקח שנתתי לכם.

במבט ראשון, פתיחה זו נראית חסרת פשר. אין בלשון חכמינו הוספה על לשון הכתוב במשלי, פרט לשינוי קל: עזיבת המקח חלף עזיבת התורה. לשם מה נחוץ היה לחזור על לשון הכתוב ולשנותו?

יש לך אדם שלוקח מקח, יש בו זהב - אין בו כסף, יש בו כסף - אין בו זהב. אבל המקח שנתתי לכם - יש בו כסף, שנאמר (תהלים יב, ז): ”אֲמָרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת כָּסֶף צָרוּף”. יש בו זהב, שנאמר (שם יט, יא): ”הַנֶּחֱמָדִים מְזַהֵב וּמִפָּז רָב”.

יש אדם לוקח שדות - אבל לא כרמים, כרמים - ולא שדות. אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים, שנאמר (שיר השירים ד, ג): ”שָׁלַחֲךָ פְּרָדִים רְמוֹנִים”.

מה מבקש בעל המדרש לבטא בפירוט מיני המקח השונים? גם הכתובים שהובאו במדרש דורשי הסבר. לשם מה מרבה המקרא לדמות את התורה לשלל דימויים מעולם הקנין?

יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו, אבל משכר הסרסור נתנדע מה לקח. כך התורה - אין אדם יודע מה היא, אלא משכר שלקח משה, שנאמר (שמות לד, ט): ”וּמִנְשָׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְרוֹ אֹתוֹ”.

שכר הסרסור מסייע לנו לאמוד את היקף העיסקה, שכן דמי התיווך משולמים באופן יחסי לפי הסכומים שעסק בהעברתם. כיצד, בדרך זו, נוכל לעמוד על מהותה של תורה בהתבוננות על שכרו של הסרסור? האם קרינת עור פניו של משה מושגת לנו, עד שנוכל לכמת על ידה את ערכה של תורה?!

ויש לך מקח, שמי שִׁמְכָרוֹ נִמְכָּר עִמּוֹ. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: מכרתי לכם תורתי - כביכול נמכרתי עִמָּה, שנאמר: ”וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה”... כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: נתתי לכם את התורה; לפרוש הַיִּמְנָה - איני יכול, לומר לכם 'אל תטלוה' - איני יכול. אלא, בכל מקום שאתם הולכים - בית אחד עָשׂוּ לִי שֹׁאדוֹר בְּתוֹכוֹ, שנאמר (שמות כה, א): ”וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ”.

המדרש מתאר עיסקה שלאחר השלמתה אין הצדדים מתנתקים לחלוטין האחד מרעהו, אלא שהמוכר עודנו כרוך אחר מקחו, וכביכול 'נמכר עִמּוֹ'. תיאור זה מובן כל עוד אנו עוסקים במקחי

העולם הזה, אולם כיצד ניתן להבינו כאשר המוכר הוא הקדוש ברוך הוא?! מהי משמעותה של אותה מכירה שכביכול נמכר הקדוש ברוך הוא לעמו?!

לבד מכל זאת, מכלל דברי המדרש עולה שנתנית התורה לישראל הרי היא בבחינת מכירה. כך פירש בעל המדרש את לשון הכתוב 'פִּי לֶקַח טוֹב נִתְּנִי לְכֶם' - 'לֶקַח' מלשון לקיחה, לשון מכירה. אלא שעלינו ליישב הבחנה זו עם דברים אחרים שמצאנו במדרש, על הכתוב (שמות יט, ג): "וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹקִים" (שמות רבה כח, א):

"הָדָא הוּא דכתיב (תהלים סח, יט): "עֲלִיתָ לְמָרוֹם שְׁבִיתָ שְׁבִי לְקַחְתָּ מִתְּנוֹת בְּאָדָם"... יכול מפני שְׁשָׁבָה אותה - נָטְלָה חָנָם?! תלמוד לומר "לְקַחְתָּ" - בלקיחה נְתָנָה לו. יכול יהא חייב לָתֵן לו דמים?! תלמוד לומר 'מִתְּנוֹת' - במתנה נְתָנָה לו".

בעוד שמדרשנו מציג את קבלת התורה כרכישה גרידא, הרי שממדרש זה עולה יחס כפול אליה: לקיחה מחד ומתנה מאידך. עלינו אפוא לבחון הגדרות אלו ולהשכיל לַמְשַׁמֵּן. ראשית, כיצד ניתן לתאר עיסקה כלקיחה ומתנה גם יחד, ושנית, מדוע בהקשר מדרשנו מתוארת נתנית התורה כלקיחה בלבד?

ב

מה בין לימוד תורה לקבלתה?

מתורתו של בעל "שם משמאל" (תרומה, תרע"ח) למדנו, כי היחס אל התורה כְּמִתְּנָה נְעוּץ ברובד הפנימי שבה, זה שלשם השגתו אין די בלימודה בלבד. נבאר את הדברים.

כאשר קיבלנו את התורה במעמד הר סיני, ניתנה לנו היכולת לעמול בה, להבין את מצוותיה ולרדת לעמקי סודותיה. אלא שעסק הלימוד והעיון בתורה אין הוא אלא הרובד העליון שבה, החשוף והניתן להשגה בדרכים הטבעיות שבהן מושגת החכמה. אמנם זכו ישראל להשיג את חכמת התורה, הנעלה מכל החכמות, אך סוף דבר לימוד ועיון חכמה יש כאן, והיָגֵעַ וְעָמַל בה - מוֹצָא. רובד זה הוא הנקרא בלשון רבותינו "לבוש התורה", מכיון שהוא מְכַסֶּה על הרובד העמוק והנסתר שבה.

מבעד ללבוש טמונה הדביקות באלקים חיים, אשר בה זוכים אלו שרכשו קנייני תורה. הדבקות בה' אינה דבר הנתפס בהשגתו של בן אנוש - "והלא ה' אלקים אֵשׁ אֶכְלָה הוּא" (על פי כתובות קיא, ב). קבלת התורה במובנה העמוק יותר, אינה רק לימודה או שמירת מצוותיה, כי אם הידבקות נצחית בה' אלקים. ואולם, מהי הדרך לזכות בדביקות זו? אם העיון והלימוד הם המעטרים את האדם בלבוש התורה, כיצד יזכה לפנימיותה - לדבוק על ידה בקדוש ברוך הוא?

כלל גדול מלמדנו ה"שם משמאל" בשם אביו, בעל "אבני נזר" זצ"ל, ומיסודם של דברי הזוה"ק: "דְּלַעֲמַת שֵׁאֲדָם בּוֹרַח מִן הַחִיצוֹנִיּוֹת - בֹּא לְעוֹמְתוֹ בְּקִדּוּשָׁה". לאמר, השגת הדביקות אינה באה בדרך פעילה, באמצעות מעשה אקטיבי מצד האדם, כי אם מכח מציאות סבילה, בה אדם מַנְתֵּק את עצמו מן החיצוניות - מענייני העולם הגשמי והבלוי.

במילים אחרות, סבורים היינו כי הדביקות היא נחלתם של יחידים אשר מעשיהם מזכים אותם במעלה נפלאה זו, ולא היא. הדביקות בה' היא זכותו הבסיסית של כל אדם ואדם. אלא שאין

בְּיָדָהּ האפשרות לְחול במקום שבו שרויה החיצוניות ושלטונה עליו. אילו יִנְתֵּק האדם את עצמו מן החיצוניות, כי אז ממילא תחול עליו הדביקות בה'.

אם זו משמעה העמוק של קבלת התורה - היכולת לדבוק בה' אלקי ישראל - אין לראות זאת אלא כְּמִתְּנָה, שכן לא באה זאת לנו כתמורה למצוות, או מעשים או עמל, אלא כזכות בסיסית המוקנית לנו מחסדו של ה' יתברך. ואם לא זכינו לה, הרי זה מחמת החיצוניות המעכבת.

זהו פשר האמור במדרש, "יש לך מִקָּח, שמי שְׁמָכְרוּ נִמְכָּר עִמּוֹ". בשעה שאנו מִפְּנִים את מקומה של החיצוניות וזוכים לדבוק בה', הרי לקיחת התורה גוררת עִמָּה כביכול את המוכר, ונמצינו דבקים בו ובתורתו לעולמי עד.

ביטוי לתפיסה זו אנו נותנים בחתימת ברכות התורה, בְּאֶמְרָנוּ "ברוך אתה ה' נותן התורה" - בלשון הווה. כי כן, עִמָּקָה של תורה - הדביקות בה' אלקים - ניתנת בכל שעה ושעה, אם אך יתפנה מקום בעבורה בסילוק החיצוניות והבלי העולם.

ג

'כִּי לִקַּח טוֹב נִתְּנִי לָכֶם'

אלא שאם אמנם מצד נותן התורה אין כאן אלא מתנה, הלא לדידנו נדרשת לקיחה גדולה ועצומה: לקיחת החיצוניות, ההִכָּרְכוּת אחר הבלי העולם הזה, והקרבתה למען המטרה הנעלה לדבוק בה' אלקי ישראל. לקיחה זו שמצדנו היא צדה השני של המטבע: אנו מקבלים את המתנה רק לאחר פעולת לקיחה לא קלה מאיתנו.

מעתה, לא דבר ריק הוא הדגשת המדרש: "אל תעזבו את המִקָּח שנתתי לכם", ולא אך חזרת דברים יש כאן. עלינו להבחין היטב בין המלצת שלמה 'תוֹרָתִי אֶל תִּעְזְבוּ', העוסקת בלבוש התורה - לימוד ועיון התורה, לבין הוספת המדרש 'אל תעזבו את המִקָּח', האומרת: תנו דעתכם על הרובד העמוק שבתורת ה', היכולת לדבוק בנותן התורה. אל תעזבו את המִקָּח הנדרש כדי לזכות לדבוק בה' אלקים.

ד

'וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה' - 'וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם'

התהליך המתואר של קבלת התורה במשמעה הפנימי, באמצעות התנתקות מהבלי העולם הזה ודביקות בה' כתוצאה שממילא, הוא מובנה של התרומה המטרימה את בניית המשכן.

בהקמת המשכן רצה הקדוש ברוך הוא להשרות את שכנתו בלב העולם הגשמי. "וַיִּתְּנָהּ הַקָּדוֹשׁ בְּרַךְ הוּא לעשות לו דירה בתחתונים" (תנחומא, תשא, טז). לשם כך דרוש היה 'לפנות מקום' במעמקי האֲרָצִיּוֹת כדי שתחול בו האפשרות לדבוק בה'. זאת לא הושג אלא באמצעות התרומה, שבה נידבו העם את הכסף, הזהב והנחושת, ושאר סמלי העולם החומרי. כאשר התרחקו הכל מענייני העולם הזה - "לְעִמַּת שָׂאֲדָם בּוֹרַח מִן הַחִיצוֹנִיּוֹת" - ניתן היה להקים את המשכן ולהקצות מקום להשריית השכינה ולדבקה בו.

בדרך זו מבאר ה"שם משמאל" את חילופי הלשונות בפרשתנו, בין 'מקדש' ל'משכן'. בעוד שְׁאֵת הציווי על התרומה חתמה התורה בלשון "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", הרי שבהמשך הפרשה, בתיאור הקמת המשכן, לא נאמר בכל מקום אלא 'משכן'. ואמנם אמרו על כל חכמים (עירובין ב, ב): "משכן דְּאֶקְרִי מקדש ומקדש דְּאֶקְרִי משכן", מכל מקום יש רמז בדבר.

מנקודת מבטו של המצַנֵּה על הקמתו, הרי זה 'משכן' - מקום שבו תקויים הבטחתו "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם". לעומת זאת, מנקודת מבטם של התורמים להקמתו, הרי זה 'מקדש' - ביטוי נֶעְלָה להתקדשותם ופרישותם מהבלי העולם הזה, לבריחתם מן החיצוניות, שעל ידה התאפשרה השריית השכינה בעולם החומר.

*

הבריחה מן החיצוניות, ולעומתה ההידבקות בה', הרי הן יחסיות זו לזו. ככל שאדם יברח מהבלי העולם הזה כך תלך ותגבר מידת דבקותו בה'. איש איש לפי מדתו. כך בבית המקדש, מקום שבו שורה שכינה בישראל, זכו גדולי ישראל לשאוב רוח הקודש (ראה ירושלמי סוכה ה, א), בעוד פשוטי העם זכו להשפעה מוטעה מהשהות בו. ובעסק התורה כבבית המקדש, יזכה האדם לדבוק בה' ובתורתו - ככל שיברח מהבלי העולם וחומריותו. אלה הן הפנים המרובות של מקח התורה: כסף, זהב, שדות וכרמים. כל אדם לפי מדתו זוכה בלקיחתו שלו לדביקות הנכונה לו.

רק לאחר שראו עם ישראל את האור הקורן מפניו של משה רבנו - הסרסור בין העם לאלקיו - הבינו אל נכון את גדלות לקח התורה. משה רבינו פינה את עצמו כל-כך, עד שזכה על ידי כך שהתורה הקרינה ממנו במלוא עוזה, וראו כל העם את כוחה הגדול השופע מאדם שזכה לקחת מעצמו את החומריות.

ה

'קִיטוֹן אֶחָד עָשׂוּ לִי שְׂאֵדוֹר אֲצִלְכֶּם'

בליקוטים לחודש אדר שבספר "שפת אמת" הובא בשם בעל "חידושי הרי"ם", ששם החודש - אדר - מרמז על לשונם של חכמים (שמות רבה לג, א): "קִיטוֹן אֶחָד עָשׂוּ לִי שְׂאֵדוֹר אֲצִלְכֶּם", ורמזו הוא שבחודש זה קיימת סגולה מיוחדת לזכות בו להשריית השכינה בישראל.

סימן נאה לכך הוא קריאת פרשת תרומה בפתח חודש אדר. בחודש שבו מרבים בשמחה של מצוה, אין מתאים משינון הכלל הגדול העולה מהקמת המשכן: ככל שננתק את עצמנו ואת תודעתנו מן החיצוניות, הבלי העולם הזה ותאוותיו, כך נזכה לדבוק בה' אלקים ויקויים בנו "ושכנתי בתוכם".

משנכנס אדר מנצלים אנו את הזכות הגדולה שניתנה לנו, נדבק בה' ובתורתו ונזכה להרבות בשמחה של מצוה על כי אלופו של עולם דר בתוכנו.